

پدیده اسلام‌هراسی و گسترش اسلام‌گرایی در غرب

نویسنده: دکتر سعید صفدری^۱

پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۲۶

دریافت: ۱۳۹۹/۰۴/۲۹

چکیده

پدیده فراگیر خیزش اسلامی موجب غافلگیری غرب شده است و به همین دلیل با ابزارهای در اختیار، به تجزیه و تحلیل آن اقدام نمود تا نقاط ضعف و قوت مسئله را کشف کند و بتواند با چنین تحلیلی به رویارویی و مواجهه بپردازد؛ اما در نقطه مقابل، دین اسلام دین پیشرفت است و به همه انواع دانش فرا می‌خواند و از امت اسلام می‌خواهد عناصر قدرت را در خود تحقق بخشد و تلاش و کوشش خود را برای بهترین امت بودن بکار گیرد و پیشگام مردمان جهان باشد. دین اسلام در غرب و نحوه تعامل جوامع و دولت‌های غربی نسبت به اقلیت‌های مسلمان در آن کشورها موضوعی است که نزدیک به دو دهه در محافل علمی، دانشگاهی و رسانه‌ای اروپا و آمریکا محل توجه و تدبر تحلیلگران و فرهنگ‌شناسان قرار گرفته است. در این میان به نظر می‌رسد نگرش‌ها و نحله‌های فکری متفاوت نسبت به اسلام و مسلمانان ساکن اروپا و آمریکا با وضعیت عینی و عملی پویای اقلیت‌ها و جریان‌های اسلامی در این مناطق فاصله بسیاری داشته باشد و به بیان دیگر، صرف‌نظر از وجود دیدگاه‌ها و رهیافت‌های متفاوت پیرامون نحوه تعامل با این اقلیت‌های دینی، جریان‌های اسلامی در غرب، خود را در تنگناهای عمیق هویتی می‌یابند. بر این اساس، پژوهش حاضر درصدد تبیین مفهوم اسلام‌هراسی و اسلام‌گرایی در غرب بود که با نگاهی تبیینی به بیان این معنا و مفهوم پرداخته شد.

واژگان کلیدی: دین اسلام، پدیده اسلام‌هراسی، اسلام‌گرایی در غرب

مقدمه

گسترش موج اسلام‌گرایی و ظهور گروه‌های اسلامی یکی از مهم‌ترین تحولات سیاسی و اجتماعی ربع آخر قرن بیستم به ویژه در غرب است. از طرفی، دین اسلام که منبع و منشأ شکل‌گیری تمدنی منحصر به فرد و متمایز شده است، دینی فراگیر است که همه ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی،

۱. عضو هیئت علمی گروه زبان انگلیسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد چالوس، saeed_safdari@iauc.ac.ir

44) / Journal of PURE LIFE, Vol. 7, No. 24 (Rajab 1442. Esfand 1399. March 2021)
فرهنگی و معنوی انسان‌ها را مورد توجه قرار داده است. امروزه نیازی حیاتی به آشنایی با اسلام احساس می‌شود؛ اما در این میان، پدیده‌ای به نام اسلام‌هراسی جلوه پیدا کرده است.
پدیده اسلام‌هراسی از حیث تاریخی، میان عرب‌ها و یهودیان شبه جزیره عربستان پدید آمد و از اصطلاحاتی است که به طور خاص، در زمینه رابطه اسلام با غرب نسبتاً تداول یافته است؛ لذا پدیده هراس از اسلام از زمان ظهور دین اسلام سابقه داشته است. این پدیده در تاریخ کهنی ریشه دارد که سرشار از سلسله‌ای طولانی از روابط ناآرام میان غرب و اسلام است و در طی این روابط ناآرام، هراس از اسلام در ذهنیت غربی تثبیت شده و موجب شده اسلام را خطری جدی بنگرند که تهدید کننده هر چیز غربی است.

از طرف دیگر و با گسترش نفوذ اسلام و استقبال گسترده جهانیان از پیام‌های دینی و معنوی آن و فراهم آمدن زمینه ابراز تمایل به اسلام در سطح جهان، کشورهای غربی در اضطراب میزان نفوذ اسلام قرار گرفتند و نظریه‌پردازان مسلمان از راه‌های مختلف و به صراحت اقرار می‌کنند که پس از فروپاشی کمونیسم^۱ تنها ایدئولوژی اسلام است که می‌تواند مشکل جدی برای دنیای غرب به وجود آورد.

بر این اساس، پژوهش حاضر به بررسی مفهوم اسلام‌هراسی و دلایل ایجاد کننده آن و پدیده اسلام‌گرایی در غرب می‌پردازد.

پدیده اسلام‌هراسی

از اسلام‌هراسی به عنوان واژه‌ای جدید برای ترس‌های قدیمی یاد شده است. (Sajid, 2005)
برخی پژوهشگران بر این باورند که ترس و تنفر غرب از اسلام، جدید نیست و به قرن هشتم میلادی باز می‌گردد که این گروه به تجربه‌های تاریخی اسپانیا، جنگ‌های صلیبی^۲ و اعصار پس از آن اشاره می‌کنند. (توپراک، ۱۳۸۹)

اسلام‌هراسی مفهومی است که به ترس، پیش‌داوری و تبعیض غیر عقلانی در قبال اسلام و مسلمانان اشاره دارد. مضمون اسلام‌هراسی آن است که دنیای اسلام به طور اعم و مسلمانان مقیم کشورهای غربی به طور خاص، منشأ تهدید و خطر برای مردم و فرهنگ و تمدن غربی تلقی شوند.

-
1. Communism
 2. Crusades

به طور کلی، اسلام‌هراسی برایین مطلب دلالت دارد که اسلام هیچ اشتراکی با دیگر مذاهب و فرهنگ‌ها ندارد و یک دین خشونت‌بار، متحجر و نابردبار است و تمدن اسلامی نسبت به تمدن غربی در درجه پایین‌تری قرار دارد و بیش از این که دین باشد، یک ایدئولوژی سیاسی است. بر این اساس، مسلمانان همواره تهدید کننده ارزش‌های ملی و فرهنگ غربی معرفی می‌شوند. (امامی و فائق، ۱۳۹۰)

از طرفی برخی افراد و سازمان‌ها کوشیده‌اند، این واژه را تعریف کنند که به چند نمونه از این تعاریف اشاره می‌شود:

- کوفی عنان^۱؛ دبیر کل سابق سازمان ملل در کنفرانسی با موضوع اسلام‌هراسی در سال ۲۰۰۴ میلادی بیان کرد: هنگامی که جهان مجبور است اصطلاحی برای نشان دادن تعصب و سرسختی در عقیده بیافریند، نشان از تحولی تأسف‌برانگیز و دشوار دارد. (مرشدی زاد و غفاری هشجین، ۱۳۸۶)
- مؤسسه رانیمد تراست که در سال ۱۹۹۶ میلادی کمیسیون مسلمانان بریتانیا و اسلام‌هراسی را به وجود آورد، گزارش خود را با عنوان «اسلام‌هراسی: چالشی علیه تمامی ما» در نوامبر سال ۱۹۷۶ میلادی انتشار داد. در این گزارش اسلام‌هراسی به عنوان ترس و اکراه بی اساس در قبال مسلمانان که باعث دفع آن‌ها و تبعیض علیه آن‌ها می‌شود، تعریف شده است.
- استفن شوارتز^۲ نویسنده آمریکایی، اسلام‌هراسی را به عنوان محکوم‌سازی کلیت اسلام و تاریخ مسلمانان به عنوان امری افراطی، انکار اکثریت میانه‌روی مسلمان و در نظر گرفتن اسلام به عنوان مشکلی برای جهان، برخورد با تعارضات مربوط به مسلمانان به عنوان امری الزاماً حاصل اشتباهات آن‌ها، تأکید بر این که مسلمانان در صدد ایجاد تغییر بر اساس دین خود هستند و اعلان جنگ علیه کلیت اسلام تعریف کرده است.
- مقاله‌ای در نشریه «جامعه‌شناسی» در سال ۲۰۰۷ میلادی، اسلام‌هراسی را به عنوان نژادپرستی بر ضد مسلمانان و استمرار نژادپرستی ضد عرب و ضد آسیایی تعریف می‌کند. (امامی و فائق، ۱۳۹۰)

1. Kofi Annan

2. Stephen Schwartz

علل بروز اسلام‌هراسی

برای این که بتوان به این سؤال پاسخ گفت، باید مجموعه‌ای از عوامل را مدنظر قرار داد که این عوامل، طیفی از عوامل تاریخی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی را در برمی‌گیرد و در ادامه به چند نمونه از این عوامل اشاره می‌شود:

۱. مهاجرت و تقابل فرهنگ‌ها

بخش عمده‌ای از مسلمانان در کشورهای اروپایی دارای خاستگاه مهاجرتی هستند. بیشتر این کشورها به دنبال جنگ جهانی دوم، مهاجرت کاری از کشورهای مسلمان را افزایش دادند. برنامه اولیه این بود که این مهاجران تنها به صورت موقت در این کشورها بمانند و سپس به کشور خاستگاه خود بازگردند و بنابراین، ادغام آن‌ها در جوامع میزبان تشویق نمی‌شد؛ اما بسیاری از این کارگران مهاجر سرانجام تصمیم گرفتند بمانند.

کشورهای اتحادیه اروپا^۱ در دهه ۱۹۷۰ میلادی در واکنش به رکود اقتصادی، محدودیت‌های شدیدی در خصوص مهاجرت اعمال کردند و در دهه‌های بعد، بیشتر مهاجرانی که به این کشورها آمدند، اعضای خانواده کارگران مهاجر پیشین از جمله مسلمانان بودند که از برنامه‌های وحدت‌بخشی مجدد خانوادگی بهره‌مند شدند.

از دهه ۱۹۷۰ میلادی تعداد رو به رشدی از پناهندگان مسلمان به کشورهای اتحادیه اروپا آمدند و در نتیجه این تحولات، مسلمانان از دهه ۱۹۸۰ میلادی، نمودی چشمگیر و روزافزون در کشورهای اتحادیه اروپا به ویژه پایتخت‌ها و دیگر شهرهای بزرگ این کشورها پیدا کردند. (عنایت، ۱۳۸۵)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۲. ایدئولوژی اسلام سیاسی

اسلام سیاسی در بردارنده ایدئولوژی‌هایی دینی است که هر کدام از انواع آن مدعی برخورداری از حقیقت و قطعیت هستند و در بسیاری از موارد، یکدیگر را نفی و طرد می‌کنند و باطل می‌شمارند. این ایدئولوژی‌ها از گرایش‌های سلفی مانند وهابیت که گرایشی محافظه‌کارانه محسوب می‌شود تا جنبش‌های آزادی‌بخش در برخی کشورها و حرکت‌هایی که در مقابل استعمار و نفوذ غرب و صهیونیسم شکل گرفته‌اند، قابل تقسیم‌بندی است که ویژگی مشترک تمامی جریان‌ها، اعتقاد به

1. European Union (UN)

توانایی دین اسلام در پاسخگویی به مسائل سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی موجود در جهان امروز است.

دین اسلام در ذات خود دینی سیاسی است؛ ولی در طی تاریخ و با توجه به تحولاتی که در جهان اسلام و ارتباط آن با جهان خارج روی داد، زمینه‌ای فراهم آمد که گرایش‌های مختلف اسلامی بر ابعاد سیاسی اسلام تأکید مجدد و مضاعفی ورزند و از ظرفیت‌های سیاسی و بسیج‌گرانه اسلام برای مواجهه با دشمنان و برای ایستادن در مقابل حاکمان مستبد و منحرف و نیز برای مقابله با آنچه انحراف می‌شمردند، استفاده کنند. (وارد^۱، ۱۳۸۴)

۳. اروپامحوری یا نژادپرستی

انسان بخشی از یک نظام خوشایند کهنسال بود؛ اندیشه و رفتار او در یک جهان‌بینی محدود گرفتار آمده و جهت‌گیری زندگی آینده وی کم و بیش تعیین یافته بود. بنابراین، نیازی به پرسش جایگاه خود در جهان نداشت و هویت، موضوعیت نداشت. (همان)

اندیشه مدرنیته^۲ با این باور سر و کار دارد که قید و بندهای سنت باعث پیشرفت به سمت رهایی انسان می‌شود؛ اما ترویج حال و آینده و نفی گذشته مردم را وا می‌دارد که به پرسش درباره ماهیت هویت خویش بپردازند. هویت‌ها در این دوره به گونه‌ای خطی ارزشگذاری شدند و در این ارزشگذاری، هویت‌های شهری، بورژوا، اروپایی، سفیدپوست، مسیحی و مانند این‌ها و سایر هویت‌های دیگر، فرودست قلمداد شدند.

به همین ترتیب، توسعه نیز جهتی خطی به خود گرفت و مطابق با این دیدگاه، تنها یک راه برای توسعه وجود دارد که عبارت است از غربی شدن و پیمودن تجربه‌ای که غرب در آن گام نهاده است. (امامی و فائق، ۱۳۹۰)

۴. تأثیرات حادثه ۱۱ سپتامبر

یازدهم سپتامبر سال ۲۰۰۱ میلادی نقطه عطفی در تحولات بین‌المللی محسوب می‌شود و آغاز عصر جدیدی را رقم می‌زند. در سطح اجتماعی و در ارتباط با موضوع اسلام‌هراسی نیز از این تاریخ، افزایش بدبینی و تشدید خشونت، تبعیض و عدم تساهل علیه مسلمانان مشاهده می‌شود.

1. Ward
2. Modernity

48) / Journal of PURE LIFE, Vol. 7, No. 24 (Rajab 1442. Esfand 1399. March 2021)
از این تاریخ برخی سیاستمداران، سخنانی را که نمی‌توانستند علناً بر زبان آورند، جرئت کرده و به صورت صریح طرح کردند و اسلام و مسلمانان را به تروریسم متهم کردند و خواستار محدودیت مهاجرت مسلمانان شدند و پیشنهادهایی در خصوص اخراج مسلمانان، جلوگیری از گسترش مساجد، محروم‌سازی زنان محجبه از تحصیل و مانند این‌ها را مطرح کردند؛ هر چند از شدت این حملات پس از ۱۱ سپتامبر، میزان خشونت و حملات لفظی و فیزیکی علیه مسلمانان و پیش‌داوری در قبال مسلمانان و طرد آن‌ها بیش از دوره قبل از ۱۱ سپتامبر بوده است. (وارد، ۱۳۸۴)

اسلام‌گرایی در غرب

جهان اسلام که در غرب دنیایی راکد و بسته توصیف می‌شود، در حال تحولات و تغییرات بنیادی است. تجددخواهی اسلامی همواره ارتباط نزدیکی با مقاومت در برابر نیروهای نظامی غربی و برتری سیاسی و فرهنگی آن‌ها بر جهان اسلام داشته است.

جنبش اسلام‌گرایی در آسیا و آفریقا که کانون تجمع پیروان آن است، به دژ مستحکم نخبگان امروزی نفوذ کرده و در بین دانشجویان، مهندسان، پزشکان و وکلای ریشه دوانده است. جذابیت عمومی اسلام مدرن به قدری است که در تمامی انتخابات آزادی که در این کشورها برگزار می‌شود، نمایندگان و هواداران اسلام‌گرایان به پیروزی می‌رسند. این‌که نظام سیاسی فعلی در بیشتر کشورهای اسلامی به سختی در برابر تغییر مقاومت می‌کند، ارتباطی با فرهنگ یا دین آن‌ها ندارد؛ بلکه صرفاً به سیاست‌های منطقه‌ای و جهانی و شرایط و محاسبات آن‌ها بستگی دارد.

از زمانی که دین اسلام وارد اروپا شد، توانست تأثیرات زیادی بر تمدن و فرهنگ آن‌ها بگذارد؛ اما روند تحولات در اروپا و حذف دین از صحنه زندگی اجتماعی و سیاسی باعث بروز خلأ فعلی گشته و دوباره زمینه بازگشت دین به عرصه زندگی اروپاییان را فراهم آورد.

در این وضعیت، دین اسلام با توجه به کامل بودن و راهنمایی انسان‌ها برای اكمال تمام وجوه انسانی توانسته به شدت خلأهای روحی و روانی به وجود آمده در جویندگان دین را پر کرده و آن‌ها را از افتادن در ورطه تباهی‌ها، پوچ‌گرایی‌ها و ناهنجاری‌های عصر صنعتی نجات دهد.

با این وصف، دین اسلام با تجلی واقعی خود عاملی مهم برای تغییر و دگرگونی در بین افراد انسانی شده است و توانسته هماهنگی‌های لازم در بین نیازهای مادی و ارزش‌های معنوی را ایجاد کند و پاسخگوی خلأهای روحی و روانی به وجود آمده در انسان‌های عصر صنعتی غربی باشد.

(آثار تمر، ۱۳۹۱: ۱۲۷)

اسلام‌گرایی به معنای قرار دادن اسلام در مرکز سیاست و عمل سیاسی است و به این ترتیب، اسلام‌گرایی یک مرام سیاسی است و به دنبال کسب قدرت برای اجرای شریعت اسلامی است. اسلام‌گرایان راه حل مسائل اجتماعی را تشکیل حکومت اسلامی و اجرای احکام اسلامی و حاکمیت فقه و شریعت می‌دانستند که با این تعریف، اسلام‌گرایی را نباید به معنای بازگشتن به اسلام سنتی تعبیر کرد؛ چرا که اسلام‌گرایان از مقولات و نظریه‌ها و کنش‌های جدید مثل ایدئولوژی و انقلاب استفاده می‌کنند. (زارع، ۱۳۸۳)

دین اسلام در میان افکار عمومی کشورهای غربی، غالباً به گونه‌ای واقعیت‌ستیزانه تنها به عنوان دین به معنای پارادایمی برای زندگی مؤمنانه تصور می‌شود؛ در حالی که اسلام، تنها دستگامی ایمانی نیست؛ بلکه یک آموزه جهان‌نگرانه جامع و مطلق است که به صورت دین بیان شده و بر پایه سیستم حقوقی مختص به خود، یک ایدئولوژی سیاسی و طرحی برای نظامی دولتی استوار است و از این گذرگاه است که اسلام می‌تواند نیروی تأثیرگذار خود را به عنوان مجموعه قوانینی فرهنگی - هنجاری برای یک الگوی حکومتی اقتدارگرایانه و سلسله مراتبی و نیز دستگامی دینی و فرهنگی آزاد سازد که درونمایه آن یک نظام حکومتی پیشامدرن است. (توپراک، ۱۳۸۹)

در تجزیه و تحلیل و مواجهه فکری متفکران و شخصیت‌های غربی از اسلام، دو دیدگاه متفاوت زیر مشاهده می‌شود:

- متفکران و شخصیت‌هایی که با نگرشی مثبت از اسلام سخن می‌گویند و آن را تنها دین کامل و ناجی برای انسان بحران‌زده مدرن معرفی می‌کنند.
- افرادی که اسلام را بزرگترین و قدرتمندترین دشمن دنیای غرب معرفی می‌کنند. (ر. ک: عنایت، ۱۳۸۵)

نگرانی از رشد دین اسلام آن‌قدر در میان رسانه‌های آمریکایی رسوخ نموده است که رسانه‌های محافظه‌کار این کشور خطاب به دولتمردان خود می‌گویند: به زودی مردم آمریکا با صدای اذان از خواب بیدار خواهند شد.

از طرفی، مهاجرت مسلمانان به کشورهای غربی تأثیر زیادی به آگاهی غرب نسبت به اسلام داشته است و این موضوع باعث گردید اروپاییان و آمریکاییان از نزدیک با تعالیم آسمانی اسلام بیشتر آشنا شوند و این مطلب سبب تسریع روند رو به رشد اسلام در غرب بوده است.

آنچه در این میان مهم است، آن است که بینش مردم غرب علی‌رغم تبلیغات ضد اسلامی تقویت یافته است و دیگر این‌گونه تبلیغات مثل گذشته اثرات سوء خود را ندارد؛ لذا غرب پس از مطالعه و کنکاش عمیقی که در طول سالیان متمادی در مورد اسلام نموده است، به خوبی درک نموده که دین مبین اسلام به دور از تعصبات خودساخته بشری، همه انسان‌ها را به پاکی و سعادت واقعی و نهایتاً پروردگار عالم دعوت می‌نماید. (علیزاده و همکاران، ۱۳۹۷)

نتیجه‌گیری

گسترش نفوذ اسلام و گرایش گسترده غرب به پیام‌های دینی و معنوی آن، کشورهای غربی را مضطرب کرد و آنان با استفاده از عملیات روانی به مخدوش کردن چهره اسلام نزد افکار عمومی پرداختند. غرب پس از فروپاشی کمونیسم، تنها ایدئولوژی اسلام را مشکل جدی برای خود قلمداد می‌کرد و با مطرح کردن برخورد هویت‌های تمدنی رقیب از تقابل ارزش‌های مذهبی و سکولار^۱ به مثابه عرصه رقابت تاریخی اسلام و مسیحیت یاد می‌کرد و آن را جنگ سرد اجتماعی می‌نامید. بر این اساس، بسیاری از احزاب و اندیشه‌وران و سیاستمداران غربی از گسترش اسلام‌گرایی و حضور مسلمانان در غرب به عنوان مسئله‌ای غیر عادی یاد می‌کنند و سعی دارند به عنوانین و طرق مختلف به خصوص پس از حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ میلادی چهره‌ای مخدوش، خشن، تغییرناپذیر و بنیادگرا از دین اسلام در اذهان عمومی جهان ترسیم کنند. غرب برای پیشگیری از این حرکت اسلام‌گرایی، دست به سیاست ایجاد اسلام‌هراسی با ارائه چهره‌ای مخدوش و خشن از اسلام و مسلمانان زده است؛ اما با همه این تلاش‌ها دین اسلام امروزه سریع‌ترین رشد را در میان همه ادیان در آمریکا و اروپا و آفریقا و برخی نواحی دیگر جهان داشته است، به طوری که در حال حاضر دومین دین از نظر تعداد پیروان در اروپا و آمریکاست.

فهرست منابع

۱. آثارتمر، محمد (۱۳۹۱). اسلام‌گرایی در غرب و عملیات روانی بر ضد آن. مطالعات عملیات روانی. شماره ۳۳: ۱۶۵-۱۵۰.
۲. امامی، کاووس. و سید محمد مهدی حسینی فائق (۱۳۹۰). زمینه‌های رشد اسلام‌هراسی ساختمان در بریتانیا. دانش سیاسی. سال ۷. شماره ۲ (پیاپی ۱۴): ۹۹-۱۳۲.

۳. توپراک، محمد (۱۳۸۹). چرا آن‌ها از اسلام متنفرند یا می‌ترسند؟ مجموعه مقالات همایش اسلام‌هراسی پس از ۱۱ سپتامبر: علل، روندها و راه‌حل‌ها. تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
۴. علیزاده، زهرا. اعتمادی فرد، اعظم. و میناسادات طباطبایی (۱۳۹۷). بررسی پدیده اسلام‌هراسی و راهکارهای قرآنی مقابله با آن. مطالعات قرآنی. شماره ۳۶: ۴۰۶-۳۷۹.
۵. زارع، محمد رضا (۱۳۸۳). علل رشد اسلام‌گرایی در ترکیه. تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور.
۶. عنایت، حمید (۱۳۸۵). سیری در اندیشه سیاسی غرب. تهران: انتشارات امیرکبیر.
۷. مرشدی زاد، علی. و زاهد غفاری هشجین (۱۳۸۶). اسلام‌هراسی در اروپا؛ ریشه‌ها و عوامل. دانش سیاسی. دوره ۳. شماره ۶: ۱۳۹-۱۱۳.
۸. وارد، گلن (۱۳۸۴). پست‌مدرنیسم. ترجمه علی مرشدی زاد. تهران: انتشارات قصیده‌سرا.

9. Sajid, Abduljalil (2005). **Islamophobia: A New Word for an Old Fear**. OSCE Conference on Anti-Semitism and on Other Forms of Intolerance. Spain: Cordoba: <http://www.osce.org/cio/15618>